

MULT ÉS JÖVŐ

IRTA NAGY SÁNDOR

ívészidiszpozícióink alapja keleti származású. Ez elvitázhatatlan. Hogy ebben van művészi erőnk egyéniségének a látszata, az is kétségtelen. Erről ismeretek reánk a nyugatiak iskolái, s ez az erő szorított nekünk az ismeretlenben

helyet. De amióta magyar történetet írunk, ezt a keleti diszpozíciót kevés kivétellel mindig nyugatról tápláltuk. Ez idáig egészen természetes. A nyugat is átnyúlt fölöttünk és keletről táplálkozott. A különbség csak az, hogy a nyugat bizonyos öntudattal nyúlt keletre, nagy erők irányították és mérlegelték, hogy a viszonyaikhoz mérten mire volt szükségük. Míg nálunk soha de senki át nem vizsgálta és soha senki nem irányította, hogy mi kell nekünk nyugatról. Éppen azért mi mindig olyan titokzatos öntudatlansággal jutottunk nyugatra a művészi vágyak szárnyán, mint az embrió a méhbe s gondtalanul szívtuk magunkba, ami eléink került. Csak szűrcsöltük a szájunkba unszolt csövön át a nyugat fölöslegét. Mert csak az jutott nekünk, a fölöslege.

Már egy százada, hogy nyugat felé jár apró lélekvesztőkön a művészetre vágyó fiatalság. Nem kísérte más őket, csak az aggódó szülők szeretete. Ez tartotta fenn a törékeny járműveket. Hogy hány ment el, senki se tudta, hogy hány jött vissza, senki se számolta. A statisztika mindent összeszámolt, de erre nem volt kíváncsi. Nem is lehetett, mert hiszen olyan igénytelenül s észrevétlenül csúsztak ki-be ez országnak mindenkori legértékesebb szellemi munkásai, kis bugyorról legtöbbször, hogy még a határfinánc se nézte meg őket.

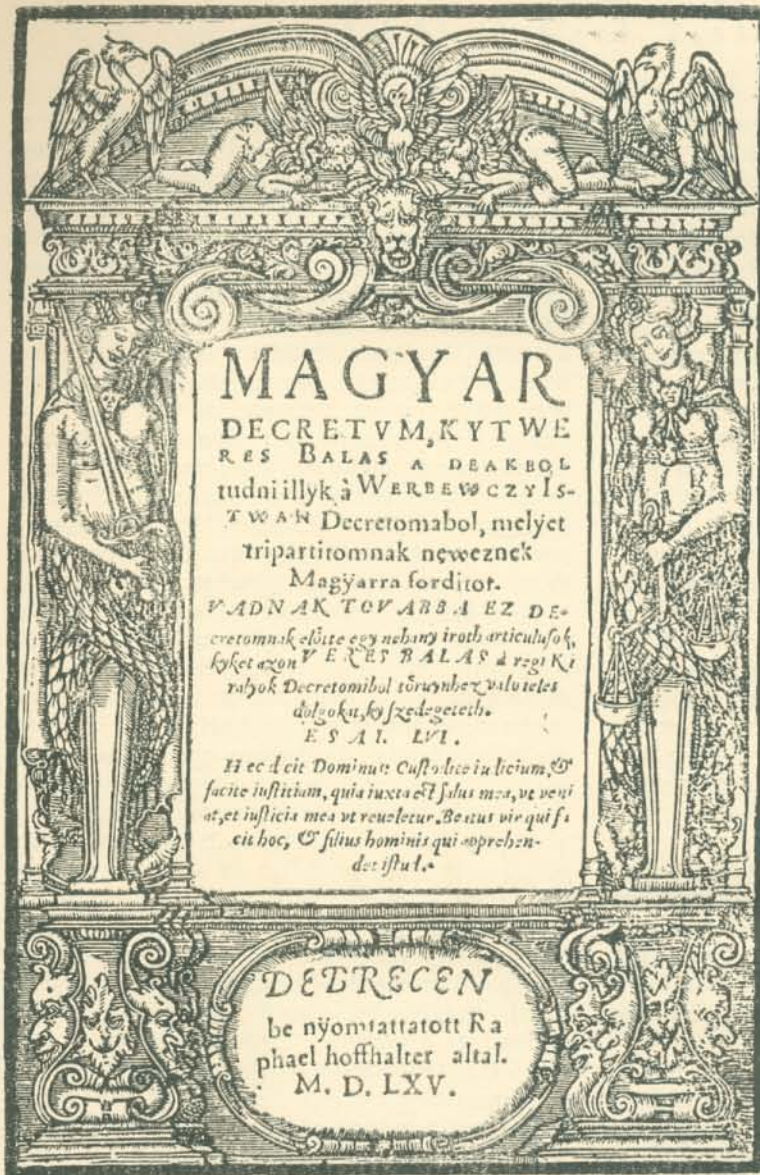
Egy századon át húztak ezek a vándor költözők keletről nyugatra, beláthatatlan sorban — a kis lélekvesztőkön. S mint ahogy a madaraktól se kérdezi senki, mikor s hova mennek, hacsak nem valami szerelmes költő, ezek a kultúrakeresők legjobbak is így jöttek-mentek évről évre keletről nyugatra. És visszajött, aki visszajött, nem kérdezte senki. A haza, ez a szentté lett fogalom nem kérdezte soha senkitől, hova megy, mikor jön vissza. De ha nagy küzdelmek után babéros fejjel visszajött, olyan természetes volt, hogy a babért tegye le az oltárra s aztán . . . s aztán menjen a . . . de hiszen amott jön egy másik . . . S ez így folyt évtizedeken át.

A kis lélekvesztő törhetetlen akarattal addig járt keletről nyugatra, amíg azt a kis babért meg nem hozhatta. Így lett észrevétlenül ne-

künk is egy babérligetünk, így keletkezett a szent berek, a magyar művészet. De hogy hány kis lélekvesztőt nyeltek el a nyugat hullámai, hogyan tudnánk, mikor még azt se számoltuk össze, hogy a hazatért, babérral megtért kis lélekvesztőkből hány veszett el a hazai viszonyaink mocsárjaiban. Mert ahogy nem kísérték figyelemmel a nyugatra surrant kultúrakeresőt, úgy nem törődtek vele idehaza, ha sok küzdelemmel megszerzett tudásának itthon talajt keresett. Ennek az lett a következménye, hogy amíg a nyugaton kiki összefogott erővel átlábolta a legnagyobb nehézségeket, mikor hazajött, mert a csatát újra kellett küzdenie, itthon elbukott. Még nem összegeztük, még nem valloftuk be, még nem írtuk történetbe, csak fájdalommal elsurrantunk e kérdés mellett, de mindnyájan tudjuk, hogy hány nagy tehetségünk csúszott le arról a nívóról, amit a nyugaton megszerzett. És mennél nagyobb nívót hozott magával, annál félelmetesebben tátongott feléje az az örvény, amibe lecsúszhat. Pedig úgy-e még csak nem is arról volt szó, hogy a nyugatról hazahozott művészi nívóját itthon megtartsa, hanem hogy azt ide be is ültesse, itt talajt keressen neki — és még haladjon is. Sőt úgy haladjon, hogy a nyugati nívója mellé egy hasonló értékű hazai, nemzeti, magyar nívót emeljen. Nagy feladatok ezek! Nézzük egyik legnagyobb élő mesterünk példáját. Olyan nagy és szent elhatározások előtt állunk, hogy nem sértheti ez a beállítás. Benczur mesterről van szó. Példaképp idézhetem, hogy micsoda erővel összpontosította minden energiáját, hogy megőrizze azt a magas nívót, amit nyugatról hozott. Ahogy ismerjük ezt a nagy nívót ezen mód, készen hozta. Ebből nem engedett s hama visszamenne, intakt adhatná át a nyugatnak. Igen, de hogy ezt keresztülvihesse, el kellett hogy eressen maga mellett korszakos nagy meglátásokat s egy pillanatra se volt szabad ingadoznia. Kevésbé elhatározott, ha mindjárt erősebb, de nyugtalanabb temperamentumú tehetségek rendre kidőltek vagy félrevonultak, avagy alkotó kedvük a minimumra csökkent, amint ezt, sajnálatunkra, Szinyeyi-Merse mester esetében látjuk.

Ez volt a legnehezebb és legfájdalmasabb része művészetünk multjának: nem megszerezni — erre mindig voltak kiválóságok —, hanem megtartani idehaza is azt a véren szerzett nívót, amit a nyugatról zsákmányoltunk. Sőt nemcsak hogy megtartani kellett volna, hanem még megfelelő talajba bele is ültetni és élővé is kellett volna tennünk. Ez olyan példátlan nagy erőlkö-

MULT
ÉS JÖVŐ

Werbewczy Magyar Decretuma. Ford. Veres Balás, Debrecen, 1565. O. M. Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből.

Ungarisches Titelblatt. 1565. Aus der Sammlung des ung. Landeskunstmuseums.

dést követelt, hogy ebbepusztultak bele legjobb-
jaink s ez okozta azt is, hogy mind kisebb
és könnyebb s hogy úgy mondjam, ledé-
rebb feladatokkal jöttek haza nyugatról művészeink,
hogy a rájuk rótt kötelességeknek megfele-
hessenek s a nagyobb kultúrfeladatok nehéz-
ségei alól kibujhassanak.

Ezt szomszédaink túlzott ambíciókkal akar-
ták megmagyarázni, pedig ennek egyszerűen
országunk földrajzi helyzete volt a legtermésze-
tesebb oka. Túlhirtelen reánk épült a nyugati
kultúra sínpárja, túlhirtelen reánk törtek hafá-
rainkon a nyugati kultúra gőzölgő-füstölgő
mozdonyai, s idő előtt kellett elfogadnunk
egy olyan menetrendet, ami rendes lejáratú

fejlődésre nem engedett időt. Még jóformán azt sem tud-
tuk, mit akarunk, még a
rendes fejlődés állomáshe-
lyeit ki se tűztük s máris
berobogott a nagy nyugati
expressz s kérlelhetetlenül
hajszolt bennünket a nyu-
gati tempó betartására. Ebből
származott a bábeli zavar
nálunk minden téren, de leg-
sajnálatosabban a művészet-
ben. Ez a sietős kapcsolódás
okozta a mindenféle irányok
gyors egymásutánját s a ret-
tentő túlprodukción. Az ex-
pressz elkerülhetetlen bizo-
nyossággal meghozta órá-
ról órára a nyugat minden
ma kelt tülskét-bogarát —
már holnap. Nyugodt átte-
kintésre és meggondolásra
egy pillanatunk se volt. Így
ment ez napról napra éve-
ken át, a menetrend kérlel-
hetetlenül hajszolt bennün-
ket egy cél felé, ami nem
volt a miénk, de még csak
nem is ismertük, sőt most
látjuk csak világosan, mióta
megismertük, hogy sohase is
lehetne a miénk. És hogy a
művészi bábeli zavar tökéle-
tesebb legyen, egyremásra
tódultak vissza nyugatról a
Schöngéistek és esztéták,
akik a legújabb művészi meg-
határozások legmagasabb
mértékét, mint valami zseb-
mérőszalagot, hozták ma-
gukkal és lázas sietséggel
göngyöllítették reá a hazai
alkotásokra. Finnyás képpel,
fölényes fintorral ítéleztek
élők és holtak művei fölött.

Ha mind ez egyszer revízió alá kerülne,
aki ezt a munkát komolyan venné, nem tud-
hatná, hogy sírjon-e vagy kacagjon. Ki tudja,
meddig tartott és hova vezetett volna ez a
művészetpusztító hajsz.

Dehát ez már múlt. Eddig a múlt, amitől
olyan messze dobott a világháború követke-
zőben előállt katasztrofális történelmi lódulás,
hogy immáron nem is az a közelmúlt, amely
megterhelhetné az öntudatunkat, hanem tisztán
áttekinthető művészettörténelmi incidens, amely-
lyel könnyen leszámolhatunk, annál is inkább,
mert a nyugat és közénk olyan széles véres
Styx áradt, aki nem veszi egyhamar a hátára
az említett kis lélekvesztőket. Odaátra most

és még soká csak Charon szállíthatja a fogak rekeszén átszabadult lelkeinket. Mi halandók, akik nyugat felé nézünk, csak itt szoronghatunk a parton s azt hihejük, hogy szigetre vetődünk mindaddig, amíg eszünkbe nem jut megfordulni. De ha megfordulunk, ó örömök öröme, delibábos káprázatok vibrálnak felénk egy beláthatatlan végű horizontról, ahonnan a nap kel. Ez már a jövő!

Míg a kevély nyugat, ha áttekintene hozzánk, kaján mosollyal valami olyat gondolhatna, hogy most bennünket művészi tekintetben szigetre vetett ez a katasztrófa, ahol mi most, a művészet Robinzonjai egy darabig még hordjuk a hajótörésből megmentett nyugati rongyainkat, aztán hamarosan visszazúllunk a nomád botfej és tükrös faragásához és barlanglakásaink falára karcoljuk, amit még el nem felejtettünk.

Hát az igaz, hogy nem a magunk jószántából vetődünk művészi önállóságunk ez új viszonyai közé. Nem a magunk bátor elhatározásából szakítottuk el azt a köldökzsinórt, aminek leszakadt csücskével még sokáig és sokan fognak itt a nyugati parton tehetetlenül szaladgálni a megszokott táplálék híján. Ez mind igaz.

De már azt tagadom, hogy ne örvidenénk a friss levegőnek és hogy ne volna hozzá üdönk. Azt is tagadom, hogy barlangokba kellene bujnunk. Megvan a házuk, s ha nyugati ablakait eltorlaszolta a földrengés, hát örülünk napkelte felé ablakokat. S ha eddig elaludtunk a napfelkeltét, mert későig csodáltuk a nyugvó napot, „amint lefordult fejről véres koronája“, hát ezentúl új ablakainkból csodálhatjuk meg nem szűnő érdeklődéssel, hogy mint robog felénk arany szekere a felkelő napnak.

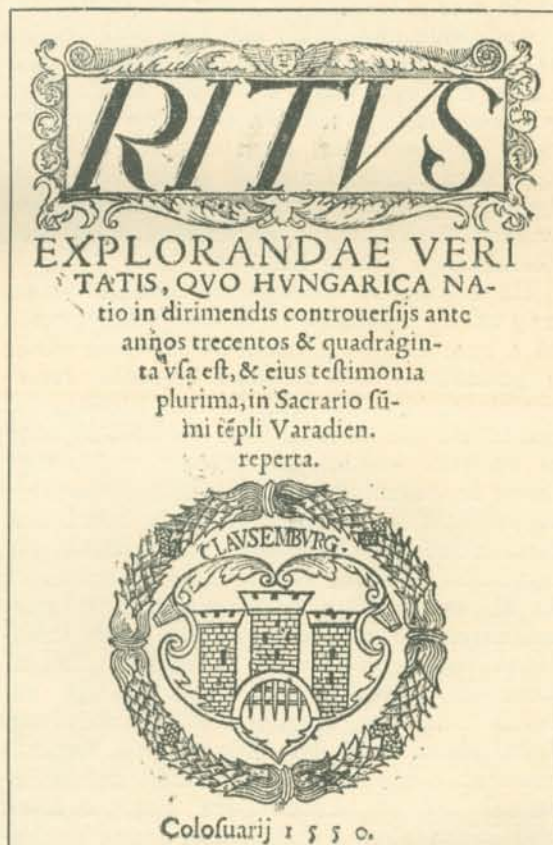
Ha ez nem a legbiztosabb kilátás művésztünk jövőjére, akkor igazán azt kell gondolnom, hogy a kereskedelem fűrgelábú kis sakálainak több érzékük van, mert immáron nyá-luk-nyelve szaladnak és űzik a fehér szarvas nyugatról — keletre.

De csak hadd fussanak a mindig éhes sakálok, ezúttal mi még ne kövessük őket a fehér szarvas nyomán. Én tudom, hogy egyelőre még nem fut ki a haza határain túl. Majd csak itt kereng a Kárpátokon belül, mert van itt még annyi kelet, ami egy közel jövő napkeltéhez nekünk untig elégséges. Csak győzzük ezt a keletet megérteni, saját hazánk árú-és formagazdagságát. Önállóságunk érzetében és tudatában befelé irányított szemünk nem is sejtett kincsekre fog lelni a saját házuk táján, aminek keletre vágott új ablakain jön nekünk elég fény, hogy csupa mesés ragyogásban lássunk művészeknek mindent, ami körülvesz.

Önmagunkra lelve, most először is az a főfeladatunk, hogy meglássuk, méltányoljuk, fel-
lendítsük keletiségünket olyan nivóra, aminek semmi köze ne legyen a nyugatihoz, csak az általános nagy emberhez. Nem kell a nyugati kényszernívó, hanem egy sokkal kötelezőbb, a becsületünk elevenébe vágó mérték áll előttünk: felülmúlni önmagunkat. Ez sokkal több és célravezetőbb, mint másokat legyűrni — s aztán összeesni.

Mielőtt a keletről álmodoznánk s fantáziánkat nekibocsátanánk, gyökeres átgondoláson és alapos, egész a tégláig való tisztogatáson kell átesni (a többi nem tartozik ide, hát csak azt mondom) az iparművészetnek. A művészet 19 éves frige az iparral egy maholnap szertezüllő családot alapított. Züllésének okául a házibarát kereskedelem bizonyult. Fényesnek látszó háztartásuk hazug. A művészet már csak a nevét adja, az ipar csak a karjait s a háttérben mindent a kereskedelem zsákmányol ki. Súlyos szavak ezek, de vagy tisztázzuk a helyzetet, amire soha jobb alkalom nem volt, vagy vonjuk vissza a művészetet, ha meg akarjuk menteni. Mert ahelyett, hogy a művészet meg-nemesítette volna a másik kettőt, inkább azok húzták le a maguk nivójára. Még az ipar vala-

MULT
ÉS JÖVŐ

Ritus explorandae veritatis.
Heltal adta ki Marilnuzi váradí püspök megbízásából.
Kolozvár, 1550.

Ungarisches Titelblatt vom
ahre 1550. Kolozvár.

hogy alkalmazkodóbb és szerényebb volt, de a kereskedelem rikkancsot, kikiáltót, plakátot és plakátragasztót züllesztett a maga sacro egoismo céljaira a művészetből. Mielőtt önállóságunk új munkakörét elfoglaljuk, ki kell szórnunk a papírtalpu kultúra minden szemétét.

Nem kenhetjük többé nyugatra hibáinkat. Minden felelősség a mienk.

Ha ezt a tisztogatómunkát elvégeztük, akkor, de csak akkor fog bennünket a fehér szarvas kelet csodái közé visszavezetni. Addig itt kering az ország határain belül.

A MŰVÉSZET
MINT BÉKE-
KÖZVETÍTŐ

A MŰVÉSZET MINT BÉKEKÖZVETÍTŐ

IRTA BOLGÁR ELEK DR.

kissé túlmohón teoretizáló, de különben sikeresen küzdő és fiatalos idealizmussal bizakodó 19. sz. egyik legszebb hagyománya az az illúzió volt, amelyet egyrészt az ipari, másrészt a militarisztikus kultúrák ellentéte köré szőtt.

Ez az illúzió azt hitette el velünk, hogy a fokozódó industrializmussal fokozatosan küszöbölődnek ki a társadalom katonai elemei is, hogy ez a kettő: ipari kultúra és militarizmus egymást kizáró elvek. A háború e felfogás szerint lassanként elavuló kulturális fokmaradványa, melyet az ipari élet térfoglalása két okból kell hogy elsöpörjön: egyrészt saját eleven erejével, mely a háború érzelm- és gondolatvilágával teljesen ellentétes nézőpontokat szül, másrészt azon technikai eredményei következtében melyek, — úgy véltük — éppen a fegyverek tökéletes és ellenállhatatlan voltánál fogva teszik lehetetlenné a háborút, különösen a tartós háborút.

Ha ez pusztán tudományos tévedés volna, még csak beletörödnénk és nem vesztegetnők rá a szót ezeken a hasábokon. Ámde ehhez a gondolatkörhöz fűződtek legszebb reményeink az iparművészet jövőjét illetőleg is: remények, melyeket az iránt tápláltunk, hogy ez az ipari kultúra oda fejlődik majd, hogy benne az iparművészeti ideál legteljesebb megvalósulását fogja nyerhetni, hogy a technikai elem szélsőséges hatásainak lehiggadása után mindinkább tért fog hódítani a művészi és ez az új, esztétikailag is körülbástyázott iparművészet lesz a teljesen kifejlett ipari kultúrának legmagasabbrendű kifejezője. Ezt az álmunkat pillanatra sem zavarták egy háborús eshetőség rémképei. Az iparművészet öntudatlanul is ráhelyezkedett az ipar tudományának: a szociológiailag fundált gazdaságtannak arra a nézőpontjára, hogy a fejlett ipari társadalom természeténél fogva antimilitarisztikus. E részben a háború teljes csalódást hozott magával. A helyett ugyanis, hogy az ipari lehetőségek és az az egész szellem,

mely az utolsó évszázadra oly jellegzetes ipari kultúrává szélesedett ki, feltartóztatott volna a háborút, éppen ellenkezőleg, teljes erővel annak szolgálatába szegődtek.

Mihelyt azonban az események beigazolták, hogy nem reális az az ellentét, melyet mesterségesen konstruáltak ipari és katonai szellem között, nem helyes az a megállapítás, hogy a kettő egymást kizáró társadalmi elvet juttat kifejezésre, megjelentek egyes frástudók és a háború tényéből az ipari kultúra összeomlásának tényére kezdtek következtetni. Nem elégedtek meg annak megállapításával, hogy a fentvázolt ellentét konstruálása tudományos tévedés, nem érték be annak az illúzióknak elpusztulásával, hogy a fejlett ipari élet önmagában hordja a háború ellenmérget, hanem naiv gyermekes illúzióknak tüntetik fel magát az industrializmust és az ennek fejlődésképeségébe vetett hitet is.

De ha ez a felfogás helyes, ha csakugyan ez az, amit a háború igazol, akkor vagy végleg megsemmisülnék kell tekintenünk azt a kulturális keretet, melyen belül oly nagy jövő várt iparművészetünkre, vagy beletörödnünk abba, hogy ennek minden önálló életnyilvánulása megszűnik, szolgástorba jut és csak annyi szerepe lesz, amennyit neki a katonai érdekek fognak juttatni. Ebbe a nyugtalanító perspektívába helyezve, a probléma mód felett alkalmassá válik arra, hogy valamennyiünk érdeklődését felkeltse.

Bizonyos, hogy ez a háború megdöbbentő céltudatossággal állítja szolgálatába a megelőző évszázad technikai és ipari eredményeit. De vajjon elég ok ez arra, hogy azt a következtetést vonjuk belőle, hogy egész ipari fejlődésünket már jóeleve katonai szempontok irányították? Szabad-e abból a felfedezésből, hogy industrializmus és militarizmus nem zárják ki egymást, mindjárt azt a tételt leszűrniünk, hogy a kettő a cél és eszköz viszonyában van és pedig úgy, hogy az ipar a katonai törekvések céljait szolgáló, önállóan, mesterséges alkotás?

Sokkal alaposabb ennél az a feltevés, hogy az ipari kultúra, melyet a 19. század elején